

Mehmed Halilović

Tužbe za klevetu protiv novinara - sredstvo pritiska na medije

U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstveni zakon o zaštiti od klevete na državnom nivou već tri odvojena zakona (na nivou oba entiteta i u Brčko distriku, BD), koji su usvojeni u odgovarajućim parlamentima u razmaku od tri godine (2001 – 2003)¹. Zakoni su doneseni na inicijativu Visokog predstavnika i na osnovu nacрта koji je pripremila mješovita grupa stranih i domaćih eksperata. Do 1999. godine sudski procesi za klevetu i uvredu odvijali su se u skladu sa krivičnim zakonima.

Osnovni cilj donošenja novih zakona je dekriminalizacija klevete, koja bi trebalo da doprinese većoj slobodi izražavanja i općoj demokratizaciji društva. Njihovu osnovu predstavljaju najviši demokratski principi sadržani u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda², preporuke/deklaracije Vijeća Evrope o zaštiti medijskih sloboda³, te standardi uspostavljeni u presudama Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava⁴.

Zakoni o zaštiti od klevete reguliraju građansku odgovornost za štetu nastalu reputaciji fizičkih i pravnih lica objavljivanjem netačnih informacija. Među ovim zakonima u Bosni i Hercegovini nema bitnijih razlika osim u pojedinim lingvističkim i pravnim formulacijama.

Pošto se ovi zakoni primjenjuju jednu i po deceniju, potrebno je ocijeniti kako sudsku praksu tako i njen uticaj na slobodu izražavanja i posebno na medije, pošto mediji imaju ključnu ulogu u demokratskim procesima i u informiranju javnosti. Analiza treba pokazati kako se ključni principi, navedeni u narednom poglavlju, primjenjuju i u sudskoj i u medijskog praksi.

Ovo je druga analiza koju Udruženje *BH novinari* objavljuje u povodu primjene ovih zakona o zaštiti od klevete u BiH, uz niz drugih aktivnosti (konferencije, okrugli stolovi i radionice sa novinarima i predstavnicima pravosuđa, zagovaračke aktivnosti, promocije primjene člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama) o istoj temi.

Ključni principi zakona

U zakonima o zaštiti od klevete u Bosni i Hercegovini uspostavljen je balans između prava na slobodu izražavanja svih (ne samo novinara) i zaštite ugleda i dostojanstva ličnosti.

Pravo na slobodu izražavanja štiti se podjednako i kao sadržaj i kao način izražavanja (forma) i „ne primjenjuje se samo na izražavanja koja se smatraju pohvalnim ili neuvredljivim“ nego i na ona „koja mogu uvrijediti, ogorčiti ili uznemiriti“ (član 2, stav b) Zakona u FBiH⁵, odnosno „koja mogu da uvrijede, šokiraju ili uznemire“ (član 1, stav b) Zakona u Republici Srpskoj⁶. U zakonima je određeno da se oni moraju tako interpretirati da se „primjenom njegovih (njihovih) odredbi u najvećoj mjeri osigura princip slobode izražavanja“ (član 3. Zakona u FBiH, odnosno član 2. Zakona u RS)⁷.

Kleveta je u ovim zakonima definisana kao nanošenje „štete objavljivanjem ili pronošenjem izražavanja neistine činjenice“ (član 6, stav 1, Zakon FBiH), odnosno „objavljivanjem ili pronošenjem nečeg neistinitog“ (član 5, stav 1, Zakon RS). Obje formulacije mogu biti sporne iz lingvističkih razloga, ali to ne utiče na primjenu. Osim ovoga, oba zakona, kao i Zakon BD, kao ključne elemente klevete postavljaju i ove uvjete koji određuju pojam klevete: identifikacija oštećenog, postojanje štete (po ugled i reputaciju), prenošenje trećim licima (dakle, objavljivanje ili na drugi način širenje informacija) i, konačno, namjera i(li) nepažnja.

Ovim zakonima zabranjeno je institucijama vlasti i svim javnim ustanovama da podnose tužbe za naknadu štete. To pravo imaju samo fizičke i pravne osobe. Javni dužnosnici i javni službenici mogu podnositi tužbe isključivo u vlastito ime.

Odgovornost za klevetu u medijima (zajedno ili odvojeno) dijele autor, urednik, izdavač ili bilo ko drugi ko ima kontrolu nad objavljenim sadržajem. U slučaju navođenja drugih citiranih osoba (intervjui i slično) mogu i te osobe biti odgovorne. Podnositelj tužbe može tužiti sve osobe, više njih ili samo jednu osobu. Ukoliko se radi o činjenično netačnim informacijama o umrlim osobama, tužbu mogu podnijeti nasljednici jedino ukoliko je objavljeni sadržaj njima nanio štetu.

U zakonima su postavljeni principi kada ne postoji odgovornost za klevetu. To su, prije svega, pravo na izražavanje mišljenja (vrijednosni sud), potom slučajevi kad su objavljene informacije u suštini tačne a netačne u nebitnim dijelovima, kad je u pitanju prenošenje informacija u toku

postupanja zakonodavne, pravosudne i izvršne/upravne vlasti... Ne postoji odgovornost ako je izražavanje bilo razumno. Zakoni precizno navode sedam okolnosti koje sud u tom ocjenjivanju mora uzeti u obzir (način, oblik i vrijeme iznošenja ili pronošnje izražavanja, prirodu i stepen prouzrokovane štete, pristanak oštećenog, te činjenice da li izražavanje predstavlja objektivnu i tačnu informaciju, da li se ono odnosi na privatni život ili na pitanja od političkog i javnog interesa...). Za medije i novinare najvažnija je odredba koja ih oslobađa od odgovornosti ukoliko su postupali dobronamjerno i u skladu s općeprihvaćenim profesionalnim standardima (član 7,2 Zakona FBiH i član 6.v Zakona RS).⁸

Puna garancija novinarskih sloboda i prava

Od izuzetne je važnosti i što ovi zakoni daju pune garancije novinarima i svim drugim licima u procesu dobijanja i objavljivanja informacija na zaštitu vlastitih povjerljivih izvora i svih dokumenata dobijenih od takvih izvora. Takve garancije međutim ne oslobađaju nikoga od odgovornosti za namjerno i protivno profesionalnim standarima objavljivanje lažnih informacija.

Zakoni takođe navode da oštećene osobe „preduzimaju mjere“ (traže ispravke, ili izvinjenja) da bi umanjile štetu. Ali ovo je predviđeno samo kao mogućnost a ne kao obaveza oštećenog ili uslov za podizanje tužbe. Istovremeno, ni mediji se ne obavezuju da objave ispravku, odnosno izvinjenje. Ali, zakoni obavezuju sud da „pri utvrđivanju naknade štete uzmu u obzir sve okolnosti slučaja, naročito uključujući sve poduzete mjere da bi se ublažila prouzrokovana šteta kao što su: objavljivanje ispravke, opozivanje izjave ili izvinjenja...“. Zakoni predviđaju i mogućnost mirenja stranaka (tužitelja i tuženog) „ako sud procijeni da su se stekli uvjeti“⁹.

Na kraju, osim propisanih rokova zastarjelosti, određivanja sudske nadležnosti i efikasnosti sudske zaštite, ovim su zakonima propisane kompenzacije za oštećene osobe. Nisu propisani nikakvi novčani iznosi (ni najmanji, kao ni najveći), već samo principi. Najbitnija su dva: (prvi) „obeštećenje treba da bude u srazmjeri sa nanesenom štetom ugledu oštećenog“ i (drugi) obaveza je suda da „uzme u obzir činjenicu da li bi iznos dodijeljene štete mogao dovesti do velikih materijalnih poteškoća ili stečaja štetnika“.

Ovim zakonima je isključena sudska zabrana objavljivanja „neistinite činjenice“ prije samog objavljivanja, ali je dozvoljena mogućnost privremene sudske mjere „samo ako oštećeni sa najvećom sigurnošću uvjeri sud da će... trpjeti nepopravljivu štetu“.

Porast broja tužbi

Polazno pitanje u ovoj analizi odnosi se na kvantifikaciju sudske prakse. Da li su novi zakoni (u daljem tekstu: zakon) doprinijeli smanjenju ili povećanju broja sudskih postupaka protiv medija i novinara? To je bio jedan od motiva za dekriminalizaciju klevete.

Pouzdana statistika nema, jer sudovi ne vode posebnu evidenciju postupaka za zaštitu od klevete. Oni se naime vode i registriraju kao i svi parnični postupci za naknadu štete. Ipak, i na temelju takve evidencije, odnosno na osnovu imena tužitelja i tuženih, moguće je doći do neke statistike. Tokom prvih deset godina primjene zakona, u prosjeku je svake godine vođeno „najmanje oko stotinu sudskih postupaka za klevetu“ (procjene novinara i predstavnika pravosuđa). Mnogi postupci se vode veoma dugo. Često traju godinama, iako je u zakonu propisano ubrzano postupanje („postupak za naknadu štete zbog klevete u sredstvima javnog informiranja smatra se hitnim“¹⁰). To takođe onemogućava pouzdanu statistiku.

U „Specijalnom izvještaju o položaju i slučajevima prijetnji novinarima u Bosni i Hercegovini“, koji su *Ombudsmeni BiH* objavili u junu 2017. godine,¹¹ navodi se da su „prema informacija VSTV (*Visoko sudsko-tužilačko vijeće*) u 2015. godini zaprimljene 263 tužbe, a u 2016. je primljeno 226 tužbi“ (do 21.10.2016. godine). U ovom izvještaju se ne navodi da li su sve tužbe prihvaćene, da li su neke u međuvremenu povučene i da li su i kada su počeli sudski postupci. I, ako su počeli, da li su neki u međuvremenu završeni.

Prema podacima Općinskog suda u Sarajevu¹², kojem u pravilu stiže veliki broj tužbi i u kojem se vodi neuporedivo najviše sudskih postupaka za naknadu štete zbog klevete, najveći broj novih tužbi stigao je 2013. godine – ukupno 116. Naredne dvije godine stigle su 82 tužbe (2014.), odnosno 70 (2015. godine). Nakon toga ponovno raste broj novih tužbi: 77 u 2016. i 103 u 2017. godini (zaključno do 15. novembra 2017). Nisu se mogli dobiti pouzdani podaci koliko je tužbi odbačeno zbog neispunjavanja formalnih uvjeta, ili je povučeno na zahtjev tužitelja, odnosno koliko je sudskih postupaka vođeno i koliko ih je okončano i na koji način.

Dobro je poznato da je izvjestan broj tužbi povučen prije pripremnog ročišta, odnosno u vremenu između pripremnog i glavnog ročišta. Ako ne svi, onda dio takvih postupaka takođe predstavljaju određeni pritisak na novinare jer su novinari i urednici prinuđeni da odgovaraju na tužbe, da traže i plaćaju advokate i, konačno da vrijeme provode u sudu.

Prema podacima Udruženja *BH novinari*, na sudovima u BiH je početkom juna 2017. godine bilo aktivno 176 suđenja za klevetu¹³. To su sudski postupci uglavnom novinarima.

Nema podataka o visini odštetnih zahtjeva

Ne postoji ni pouzdana statistika o visini odštetnih zahtjeva podnositelja tužbi. Prvih godina ti su zahtjevi bili veoma veliki i, prema saznanjima Udruženja *BH novinari*, iznosili su između 50 i 250 hiljada KM. Zabilježeno je nekoliko zahtjeva i u milionskim iznosima (najveći je iznosio 3,4 miliona KM po tužbi kompanije „*Lijanović*“ protiv novinara i urednika *Oslobođenja*; tužba povučena prije pripremnog ročišta). Prema informacijama Udruženja *BH novinari* i uvida u neke tužbe i presude, posljednjih godina većina odštetnih zahtjeva nisu veći od 5.000 KM, a znatan je broj i ispod tog nivoa. Karakteristično je da javne ličnosti i političari s viših nivoa vlasti traže i veće naknade štete.

Iako je najveći broj tužbi koje visoki politički i državni/entitetski i lokalni dužnosnici podnose protiv novinara, urednika i izdavača, dio tužbi se odnosi i na međusobne sudske sporove između samih javnih ličnosti (Milorad Dodik protiv Mladena Bosića, Bakir Izetbegović protiv Milorada Dodika, Željka Cvijanović protiv Aleksandre Pandurević itd.). Te tužbe, najčešće na obostrano insistiranje tužitelja i tuženih, takođe dobijaju znatnu medijsku pažnju i predstavljaju prateći dio takvih sudskih postupaka.

U odnosu na prvih deset godina primjene zakona o zaštiti od klevete, kada su najveći broj tužbi za klevetu međusobno podnosili osnivači i vlasnici, kao i novinari i urednici dvije dnevne novine (*Dnevni avaz* i *Oslobođenje*), u posljednje četiri godine takvih slučajeva gotovo i nema. Posljednjih godina smanjen je broj tužbi protiv klasičnih medija i znatno povećan protiv autora i urednika sadržaja objavljenih u online medijima i na društvenim mrežama.

Dio tužbi vjerovatno je i posljedica neprofesionalnog postupanja medija, zbog čega su prinuđeni da se „uče“ na vlastitim greškama i da to skupo plaćaju. Visoki profesionalizam drugog dijela

medija, koji i najveće novinarske izazove rješavaju pridržavajući se profesionalnih standarda (*CIN, BIRN, Al Jazeera, NI TV* itd.), pokazuje da ovaj zakon nije nikakva prijetnja novinarima, kako neki misle, već legalna garancija za puno ostvarivanje medijskih prava i sloboda.

Sudska praksa

Analizirajući sudsku praksu na osnovu nekoliko desetina presuda i na osnovu mišljenja kako novinara tako i predstavnika pravosuđa i nevladinih organizacija, nameću se nekoliko zaključaka. Prije svega, koja su pozitivna iskustva u sudskoj praksi domaćih sudova:

1. Nakon početnih „lutanja“, nespremnosti sudova i izražene „osvetoljubivosti“ dijela javnih ličnosti, koja se ogledala i po visini postavljenih odštetnih zahtjeva (od nekoliko desetina hiljada KM do nekoliko stotina hiljada, pa i miliona!), današnja slika pokazuje određeni napredak. Sudovi „ne bježe“ od ovih postupaka (iako ih brojne sudije ni danas „ne vole“), drastično su smanjeni „apetiti“ tužitelja za enormno visokim obeštećenjima, iako nije sasvim nestala ranije uočena „osvetoljubivost“ i učestalost tužbi nosilaca javnih funkcija;
2. Sudska praksa je danas više ujednačena u oba entiteta i u Brčko Distriktu nego prije samo pet-šest godina. Tome su u velikoj mjeri doprinijeli dodatna edukacija domaćih sudija i upoznavanje sa standardima koje je u svojim presudama uspostavio Evropski sud za ljudska prava;
3. U nekim presudama moguće je primijetiti pozivanje na Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (član 10. Konvencije) i na presude Evropskog suda. To je ipak nedovoljno, nije pravilo i zapravo je sporadično;
4. Unapređivanju i ujednačavanju kriterija sudske prakse doprinose i odluke Ustavnog suda BiH po apelacijama nezadovoljnih strana zbog kršenja člana 10. Evropske konvencije u presudama domaćih sudova. Taj uticaj je ipak nedovoljan i odluke Ustavnog suda BiH nisu prihvaćene u novim sudskim postupcima u mjeri koja je nužna i obavezujuća;
5. U nizu presuda domaćih sudova uočeno je pozivanje na Kodeks za štampu¹⁴, odnosno Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa¹⁵ da bi na osnovu tih etičkih normi procijenili da li su novinari profesionalno postupali u konkretnim slučajevima;
6. Sudovi posljednjih godina presuđuju relativno niska novčana obeštećenja (između jedne i dvije hiljade KM, rjeđe od tri do pet hiljada KM i vrlo rijetko iznad tog iznosa). To je u

velikoj mjeri u skladu sa temeljnim ciljem zakona da osobe koje su nezakonito oklevetane i trpe nematerijalnu štetu što prije dobiju pravnu i moralnu satisfakciju pri čemu novčano obeštećenje nije u prvom planu.

Šta su dosad vidljivi nedostaci i negativne prakse domaćih sudova u primjeni zakona o zaštiti od klevete i prihvatanju principa i standarda Evropske konvencije i sudskih presuda Evropskog suda:

1. Na osnovu analize presuda, na prvom mjestu uočava se nespremnost (nesposobnost?) dijela domaćih sudova da prave razliku između vrijednosnog suda (koji ne može biti predmet tužbi za klevetu) i činjenica, koje naravno mogu (uz ispunjenje drugih uvjeta). Stanovište je Evropskog suda da se nikome (ne samo novinarima!) ne može ograničiti pravo na slobodu izražavanje, odnosno da je „u slučaju vrijednosnih sudova ovaj uvjet (dokazati istinu) nemoguće ispuniti“ i da „krši samu slobodu mišljenja¹⁶“.

Ovakav zaključak potvrđuju odluke Ustavnog suda o kršenju člana 10. Evropske konvencije zbog propusta sudova da naprave razliku između vrijednosnog suda i činjenica. Primjeri: Odluka Ustavnog suda AP 2907/14 (apelacija *RTFBiH*, ukinuta drugostepena presuda Okružnog suda Banja Luka); Odluka Ustavnog suda AP 4881/14 (apelacija DOO „*NPC Internacional*“ Banja Luka i Đoke Kesića, ukinuta drugostepena presuda Okružnog suda Banja Luka); Odluka AP 4808/14 (apelacija *RTFBiH*, ukinuta drugostepena presuda Okružnog suda Banja Luka); Odluka AP 293/13 (apelacija „*MM Company*“ d.o.o. Sarajevo, ukinuta pravosnažna presuda Kantonalnog suda Sarajevo);

2. Kršenja člana 10. Evropske konvencije. To su, uz ostalo, obaveze suda da u toku postupka razmotri sve okolnosti slučaja i da li su iznesene (objavljene) informacije od bitnog značaja za javnu i političku debatu. U obrazloženju presuda prvostepenih i drugostepenih sudova to se vrlo rijetko nalazi. Nedostaju i ocjene suda da li su novinari (i drugi tuženi) postupali dobronamjerno i u skladu sa profesionalnim normama. Obaveza je suda takođe da cijeni i prihvati i provokativni jezik u javnim debatama, pogotovo u odnosu na najviše javne dužnosnike...

Evropski sud je i u tom pogledu postavio važne standarde. U presudi¹⁷ 2013. godine Evropski sud je zaključio da je domaći sud u Francuskoj prekršio član 10. Evropske konvencije u

slučaju jednog aktiviste koji je u izbornoj kampanji francuskog predsjednika nazvao „tužni kreten“. Evropski sud je u slučaju *Lingens protiv Austrije*¹⁸ uspostavio tri ključna stava: sloboda političke debate je osnovna i nepromjenjiva demokratska vrijednost, granice kritike protiv političara moraju stoga biti šire nego za privatne osobe, političar svjesno stavlja sebe u ovu poziciju i zato mora imati veću toleranciju prema kritici.

Primjeri: Odluka Ustavnog suda BiH AP-1236/14 (apelacija Đoke Sedlarevića, ukinuta drugostepena presuda Okružnog suda Bijeljina). Pozitivan primjer je presuda Općinskog suda Sarajevo br. 65 0 P 118333 17 P 2 (*Slobodna Bosna*, vrlo temeljito obrazloženje), a negativan presuda Osnovnog suda Banja Luka br. 71 0 P 236530 16 P (*Alternativna TV*, nedostatan obrazloženje, nisu analizirane sve okolnosti).

3. Posljedica ovakvog stava je činjenica da se domaći sudovi uglavnom drže arbitrarne uloge, ne ispituju u dovoljnoj mjeri mogućnost mirenja stranaka i od stranaka u sporu traže samo da predlažu svoje dokaze i u najvećem broju slučajeva teret dokazivanja prebacuju na tuženu stranu;
4. Domaći sudovi uzimaju u obzir različite kriterije prilikom odlučivanja o karakteru nematerijalne štete (duševne boli), što u konačnici dovodi do neujednačene sudske prakse. Sudovi u Federaciji BiH u pravilu prihvataju prijedloge stranaka i oslanjaju se na nalaze medicinskog vještačenja neuropsihijatarata, dok sudovi u Republici Srpskoj i u Brčko Distriktu uglavnom odluke donose na osnovu slobodne procjene. Postoje istina izuzeci na obje strane, a javnosti su poznati slučajevi medicinskog vještačenja i u sudu u Banja Luci, kao i *copy-paste* izvještaji medicinskih vještačenja u oba dijela BiH.

Standard slobodne procjene primjenjuje se u većini evropskih zemalja i on je u skladu sa stanovištem Ustavnog suda BiH i presudom Vrhovnog suda FBiH (Presuda GŽ–37/04 od 15. juna 2004): „Kod dosuđenja naknade štete zbog klevete nije potrebno utvrđivati intenzitet i dužinu pretrpljenog duševnog bola oštećenog, već koliko iznesena (kleveta) može škoditi časti i ugledu tog lica po shvatanjima sredine u kojoj živi i (po) opće usvojenim društvenim normama“;

5. Iako su posljednjih godina domaći sudovi ujednačili kriterije o određivanju novčanog obeštećenja i pri tome njihovu visinu smanjili na razumnu mjeru, te naknade su i danas previsoke, pogotovo u slučajevima kad su dosuđene u korist najviših političkih i državnih dužnosnika (često između pet i deset hiljada KM!). To ima obeshrabrujući efekat na novinare i na medijske slobode. Novčane odštete trebale bi se izricati samo ako su drugi načini (objavljivanje ispravke, izvinjenja ili izreke presude, eventualno i cijele presude i slično) nedovoljni za naknadu načinjene štete.

U slučaju *Filipović protiv Srbije*¹⁹, Evropski sud je ponovio svoje zaključke iz slučajeva *Tolstoy Miloslavsky* i *Steel i Morris* da odšteta treba biti proporcionalna pretrpljenoj moralnoj šteti, ali i sredstvima koja su na raspolaganju tuženom. U ovom slučaju, premda je tuženi netačno optužio tužitelja za pronevjeru, činjenica jest da je tužitelj bio pod istragom za utaju poreza. Zbog toga moralna šteta nije bila velika. Dosuđena odšteta odgovarala je šestomjesečnoj plati tuženog, što je iznos koji Sud smatra pretjeranim i protivnim članu 10. Treba takođe reći da Evropski sud rijetko dosuđuje naknadu za neimovinsku štetu. Uobičajeni je zaključak da je dovoljno presuditi da je nečije pravo bilo prekršeno, što je stav kojeg bi domaći sudovi mogli slijediti koliko god je to moguće;

6. Najviše sporova od početka primjene zakona o kleveti izaziva primjena člana 10 (3) Zakon FBiH), odnosno član 11 (3) Zakona u RS – o privremenoj sudskoj mjeri „zabrane pronošnja ili iznošenja izražavanja neistinite činjenice...“²⁰. Prvih godina sudovi su donijeli četiri takve mjere koje su naišle na reakcije novinarske zajednice i javnosti. Nakon toga, prema dostupnim podacima, zabilježeno je još jedno takvo rješenje o privremenoj mjeri (Općinski sud Travnik, 26.12.2014. godine, po tužbi trojice policijskih službenika protiv *RTFBiH*). Rješenje je povučeno nakon žalbe i protesta Udruženja *BH novinari* i javnosti. Sličnih zahtjeva bilo je više, ali su oni odbačeni. Zakon u BiH propisuje da se privremena sudska mjera o zabrani „pronošenja ili daljnjeg pronošnja izražavanja neistinite činjenice“ može odrediti samo ako oštećeni „sa najvećom sigurnošću može učiniti vjerovatnim da je to izražavanje prouzrokovalo štetu“ i da će „oštećeni trpjeti nepopravljivu štetu“ ako se to nastavi. Postavlja se međutim pitanje svrsishodnosti ovakve mjere kada ionako, na osnovu odredbi ovog zakona, nije dozvoljeno iznositi „neistinite činjenice“. Takođe tu je i pitanje zašto privremena zabrana zbog „neistinite činjenice“ ako tek u sudskom postupku treba

utvrditi istinitost činjenica. Evropski sud iznimno dopušta privremene mjere (sprečavanje nereda, zločina, nacionalna sigurnost) dok u slučaju medija zaključuje da je „vijest roba ograničenog roka trajanja“ i da „odlaganje objavljivanja, čak i na kraći rok, može je lištiti cijele njene vrijednosti i interesovanja“²¹ javnosti.

Medijska scena

Primjena zakona i sudska praksa uticali su u izvjesnoj mjeri na povećanje stepena medijske odgovornosti i poštovanje profesionalnih standarda. Ali ta ocjena se ne može primijeniti na sve, pogotovo na tzv. nove medije (portali, online mediji, blogovi) i na društvene mreže koje su takođe prihvaćene kao prošireni prostor medijske scene. S druge strane, učestale tužbe za klevetu uticali su na uvođenje samocenzure zbog straha od odmazde političkih dužnosnika naročito u dijelu medija na lokalnom nivou.

Ne upuštajući se u konkretne propuste u poštivanju etičkih normi i detaljnije objašnjavanje o njihovom značaju u ocjeni postupanja novinara, zadržimo se samo na dva aspekta koja kod medija povremeno izazivaju nedoumice: objavljivanje ispravki (izvinjenja) i prenošenje informacija iz drugih medijskih izvora. Neobjavljivanje ispravki prvih godina nakon usvajanja zakona bilo je osnov za presude u najmanje dva slučaja (obje presude protiv *RTFBiH*).

Iako i sada dio novinara misli da je objavljivanje ispravki „priznavanje grešaka i potvrda neprofesionalnosti“, to se ipak mijenja. Danas gotovo i nema medija, ni klasičnih a ni novih, koji ne objavljuju ispravke. Objavljivanje ispravki i/ili izvinjenja smatra se činom pune odgovornosti prema javnosti i potvrdom profesionalne dužnosti.

Novinari se u sudskim postupcima za klevetu, s druge strane, često pozivaju i na činjenicu da su „sporno izražavanje“ prenijeli iz nekog drugog medija i da smatraju da nisu odgovorni za štetu nastalu tužiteljima. Ovo mišljenje nije opravdano, jer je u zakonu predviđena odgovornost i u slučaju „pronošenje neistinite činjenice“, odnosno „nečeg neistinitog“²².

U prirodi je medija, naravno, prenošenje informacija iz svih izvora, pa i iz drugih medija. Prema opće prihvaćenim međunarodnim standardima, smatra se da novinari imaju pravo prenositi informacije kojima se čak povrjeđuje nečiji ugled, ali pod uslovom da su te informacije vjerno citirane i da su prenijete uz primjereni stepen profesionalne obrade. Podrazumijeva se da taj

stepen pažnje mora biti mnogo veći i uz nužne dodatne provjere ako se informacije prenose iz manje pouzdanih izvora (društvene mreže, internet u cjelini, tabloidi i slično). Dobro profesionalno postupanje i dobronamjernost potvrđuju se i na taj način da se u kontroverznim slučajevima omogući drugoj strani da se izjasni o tome.

Linija za pomoć novinarima

Kako u sastavu Udruženja *BH novinari* postoji „*Linija za pomoć novinarima*“, ova služba je, uz ostale pozive dobijala i zahtjeve novinara (i medijskih organizacija) koji su suočeni sa prijetnjama i/ili tužbama javnih ličnosti i političkih i državnih dužnosnika za navodnu klevetu. „*Linija za pomoć novinarima*“ je angažirala advokate koji su sudjelovali u ovim sudskim postupcima. Za potrebe ove analize izdvajamo samo neke karakteristične slučajeve:

1. Tužba protiv novinara portala *Buka*. U prvostepenoj presudi Osnovni sud u Bijeljini prihvatio je zahtjev tužitelja (prof. Aleksa Milojević) i njemu je dosuđena naknada nematerijalne štete u iznosu od 1.000 KM. Tužba se zasnivala na tome da je na objavljeni intervju novinara *Buke* sa Aleksom Milojevićem narednog dana postavljen komentar osobe koja se potpisala imenom Zoran Krunic i koja je negativno ocijenila prof. Milojevića (komentar sadrži elemente klevete). Na upozorenje tužitelja, *Buka* je objavila izvinjenje i povukla taj komentar, ali je ipak uslijedila tužba i prvostepena presuda. Drugostepeni sud, Okružni sud u Bijeljini, uvažio je žalbu *Buke*, odbio tužbeni zahtjev kao neosnovan i obavezao tužitelja da snosi sve sudske troškove (presuda br. 80 0 P 044470 14 Gž, 2015. godine).

Pozivajući se na praksu Evropskog suda, Okružni sud je zaključio da je tužitelj „kao javna ličnost... znao da je izložen budnom oku široke javnosti, a to znači i sam je izrazio spremnost da njegovo djelovanje, kako u privatnom tako i u javnom životu, bude podložno kritici većeg intenziteta...“.

2. Tužba novinara (Faruk Kajtaž) protiv javne ličnosti i političkog dužnosnika (Zijad Hadžiomerović). Donesena prvostepena presuda u korist novinara i dosuđena naknada štete od 6.000 KM (presuda br. 65 0 P 459331 14 P);

3. Tokom 2014. godine protiv novinara i urednika *Slobodne Bosne* (vlasnik „Pres-sing“ doo, Sarajevo) vođena su 23 sudska postupka, od toga 20 u prvom stepenu. U svom obraćanju Udruženju *BH novinari* 18.11.2014. godine, uredništvo *Slobodne Bosne* ističe da je „... suočeno sa dramatičnom finansijskom situacijom prouzrokovanom nizom, najblaže rečeno, pravno neutemeljenim, sumnjivim, tendencioznim sudskim presudama kojima je ozbiljno dovedena u pitanje sudbina, egzistencija našeg medija...“.

Godinu kasnije, 31.12.2015. objavljen je hiljaditi broj *Slobodne Bosne* i nakon toga prestaje štampano izdanje novine a ostaje samo online izdanje.

U javnosti najpoznatiji slučaj sudskog postupka protiv novinara i urednika *Slobodne Bosne* trajao je ravno šest godina i nedavno je, u ponovljenom prvostepenom postupku, riješen u korist tuženih (*Slobodne Bosne*). Tužitelji su visoki funkcioneri SDP i državnih organa u vrijeme podnošenja tužbe (Zlatko Lagumdžija, Željko Komšić i Damir Hadžić) zbog tekstova objavljenih krajem 2009. godine o korupcijskom skandalu koji je bio prisutna tema i u drugim medijima („afera reket“). Općinski sud je 21.02.2011. u prvostepenoj presudi br. 65 0 P 118333 09 P. obavezao tuženog „Pres-sing“ d.o.o. Sarajevo da trojici tužitelja naknadi nematerijalnu štetu u iznosi 3.000 KM svakom pojedinačno (ukupno 9.000 KM), sa zakonskom zateznom kamatom počev od 27.11.2009. do isplate.

Nakon što je ta presuda ukinuta u Kantonalnom sudu Sarajevo, Općinski sud Sarajevo je u ponovljenom postupku 13.07.2017. donio prvostepenu presudu (br. 65 0 P 118333 17 P 2) u kojoj je odbijen tužbeni zahtjev i tužitelji obavezani da tuženom (*Slobodnoj Bosni*) solidarno naknade troškove parničnog postupka u iznosu od 7.228,08 KM. „Cijeneći provedene dokaze i dovodeći ih u međusobnu vezu, Sud je ocijenio da je „tekst nastao na osnovu informacija novinara koje su dobili od svog izvora i da nije riječ o gruboj nepažnji ili želji da se tužitelji predstave u lošem svjetlu...“. Sud je na kraju uzeo u obzir i činjenicu da su tužitelji javne ličnosti, da su pokrenute teme od javnog interesa i konačno zaključio da objavljeni tekst i „iznošenje mišljenja, satire i uvreda nisu sankcionisani Zakonom o zaštiti od klevete“.

Zaključci i preporuke

Kako je u ovoj analizi istaknuto, decenija i po od početka primjene zakona o zaštiti od klevete u znaku je i pozitivnih i negativnih ocjena. Najvažnija je ocjena da je proces dekriminalizacije klevete zaživio, da doprinosi demokratizaciji društva i da podstiče slobodu izražavanja svih, ne samo novinara, te da uspostavlja pravila kojih se svi društveni akteri trebaju pridržavati. Ovdje navedeni negativni aspekti sudske prakse, s jedne strane, odnosno nedostaci u medijskoj praksi, nisu obeshrabrujući. Naprotiv, njihovo identificiranje predstavlja polaznu osnovu za poboljšanja na obje strane, kako u pravosuđu, tako i u novinarstvu.

Izuzetno visok broj tužbi za klevetu (263 u 2015. godini, odnosno 226 za devet i po mjeseci u 2016. godini, prema informacijama VSTV i Ombudsmena BiH), istovremeno je ilustracija stanja duha i netolerancije u društvu i odnosa javnih ličnosti prema javnom dijalogu. Nespremnost na javnu kritiku dio visokih dužnosnika rješavaju sudskim postupcima i obračunima protiv novinara. Ako se analiziraju imena podnositelja tužbi protiv novinara/urednika i osnivača medija, lako je uočiti da su to u najvećem broju slučajeva predsjednici (političkih partija ili državnih organa vlasti), premijeri, ministri, direktori i druge javne ličnosti. Takođe je uočljivo da su njihovi odštetni zahtjevi najveći: najčešće između pet i deset hiljada KM, povremeno i veći.

Tužbe za klevetu protiv novinara doživljavaju se i kao sredstvo pritiska na medije. Bitan podatak koji to potvrđuje je učestalost tužbi određenih političkih ličnosti - od nekoliko tužbi do nekoliko desetina. Tužbe i prijetnje novinarima u manjim lokalnim zajednicama pogotovo imaju obeshrabrujući efekat na novinare.

Zaključak o političkim pritiscima mogao bi se provjeriti ukoliko bismo imali pouzdane podatke o broju podignutih i broju povučenih tužbi, kao i o visini odštetnih zahtjeva. Ta je praksa dosta raširena, ali sudovi ne vode takvu evidenciju. Učestala je takođe pojava da javne ličnosti preko medija najavljuju tužbe, iako do tužbi nikada i ne dođe. Nema sumnje da je i ovo dio poruka i prijetnji novinarima i medijima.

Za adekvatnu primjenu zakona o zaštiti od klevete i najviših demokratskih standarda, uključujući presude Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava, potrebne su nove dodatne edukacije sudija i novinara jer su u pitanju norme koje kod nas nisu ranije ni primjenjivane. Edukacije mogu biti i odvojene, a i zajedničke, koje su i dosad davale dobre rezultate.

Preporučuje se Visokom sudsko-tužilačkom vijeću da takođe osigura odvojeno vođenje statistike o predmetima koji se vode protiv novinara/urednika/medija s obzirom na izvanrednu ulogu medija u demokratskom društvu. Ukoliko se uspostavi takva evidencija, preporučuje se da njen predmet budu svi sudski postupci po članu 10. Evropske konvencije.

Udruženje *BH novinari* će sudjelovati u programima edukacije novinara/sudija i u budućim raspravama o eventualnim promjenama ovog i drugih zakona koji su bitni za novinarsku profesiju.

¹ <http://bhnovinari.ba/bs/?s=zakon+o+za%C5%A1titi+od+klevete>

² <http://msb.gov.ba/dokumenti/medjunarodni/?id=2665>

³ [http://bhnovinari.ba/bs/2004/02/19/deklaracija-o-slobodi-politike-debate-u-medijima/;](http://bhnovinari.ba/bs/2004/02/19/deklaracija-o-slobodi-politike-debate-u-medijima/)

[http://bhnovinari.ba/bs/2009/06/09/evropska-povelja-o-slobodi-tampe/;](http://bhnovinari.ba/bs/2009/06/09/evropska-povelja-o-slobodi-tampe/)

<http://bhnovinari.ba/bs/2007/10/31/deklaracija-vijeca-ministara-o-zatiti-i-promociji-istraivackog-novinarstva/>

⁴ <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

⁵ <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/>

⁶ <http://bhnovinari.ba/bs/2001/08/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-republike-srpske/>

⁷ <http://bhnovinari.ba/bs/?s=zakon+o+za%C5%A1titi+od+klevete>

⁸ <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/> i

<http://bhnovinari.ba/bs/2001/08/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-republike-srpske/>

⁹ Član 11, <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/>

i član 9, <http://bhnovinari.ba/bs/2001/08/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-republike-srpske/>

¹⁰ Član 14 (1) Zakona FBiH, <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/>

¹¹ http://ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2017082415202346bos.pdf, str. 52.

¹² Podaci dobijeni na zahtjev

¹³ <http://www.startbih.info/Aktuelnost.aspx?id=90073>

¹⁴ <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/kodeks-za-tampu/>

¹⁵ <https://www.fmks.gov.ba/kultura/legislativa/bih/27.pdf>

¹⁶ Lingens protiv Austrije, Presuda 1986, Series A no. 103.

¹⁷ Eon v. France, Application No. 26118/10, Judgment of 13 March 2013.

¹⁸ Lingens protiv Austrije, 1986, Series A no. 103.

¹⁹ Filipović protiv Srbije, Zahtjev br. 27935/05, Presuda 20. studeni 2007

²⁰ <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/> i

<http://bhnovinari.ba/bs/2001/08/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-republike-srpske/>

²¹ Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1991, tačka 60.

²² <http://bhnovinari.ba/bs/2011/04/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-federacije-bosne-i-hercegovine/> i

<http://bhnovinari.ba/bs/2001/08/09/zakon-o-zatiti-od-klevete-republike-srpske/>